

Oscar Wilde és Edward Prime-Stevenson: meleg irodalmár férfiak a XIX. századi jog árnyékában

BOJTI ZSOLT

A XIX. századi orvosi és jogi diskurzus viszonylag rövid idő alatt nagyszámú változást hozott az azonos neműek kapcsolatának megítélését illetően. Ekkor jelenik meg a medikus szakma azon rétege, amely a szexuális identitások patológiáját tanulmányozza, miközben Európát megosztotta a jogi kérdés, hogy milyen mértékben vagy egyáltalán büntethető-e a homoszexualitás.¹ A pszichopatológiának először a XIX. században elméletbe foglalt álláspontja szerint a homoszexuális vágy veleszületett tulajdonság, így annak megélése bár erkölcstelen, mégsem büntethető cselekmény. Ennek ellenére a század során több állam megerősítette az azonos neműek aktusainak büntetőjogi következményeit törvényeiben. Hiba lenne azonban azt feltételezni, hogy a korabeli homoszexuális férfiak jogi és orvosi szövegek mentén próbálták volna értelmezni szexualitásukat, mivel ezek elérése és értelmezhetősége a többségük számára nem volt lehetséges. Jelen tanulmány két irodalmár férfi példáján keresztül mutatja be, hogy a szexualitást érdemes irodalmi jelenségként értelmezni annak ellenére, hogy az irodalmárok nem tudták a jogalkotók és szexológusok nézeteit befolyásolni. A kor homoszexuálisai mégis az irodalmi diskurzus segítségével próbálták értelmezni és legitimálni vágyaikat. Az egyik példa Oscar Wilde (1854–1900), a késő viktoriánus kori meleg „mártír”, akit 1895-ben súlyos szeméremszétség vádjával ítélték el. Wilde írásainak a homoszexualitást illető vonatkozásai egyértelműek, de számos meleg kortársa szerint ezek kártékonyak voltak az író körütekintésének hiánya miatt. A másik példa a Wilde-ot bíráló Edward Prime-Stevenson (1858–1942), aki a XX. század elején jól ismerte mind a jogi és orvosi, mind az irodalmi diskurzust. *Imre: Egy emlékirat* (1906) című kisregénye a XIX. századi európai jog árnyékában mégis megengedi főszereplőinek a boldog végkifejletet.

¹ A tanulmányban a homoszexuális kifejezést (és annak változatait) a saját neméhez vonzódo férfiként értem. Ettől – ahol szükséges – idézőjellel különböztetem meg a „homoszexuálist”, amely Kertbeny Károly eredeti szóalkotása a hozzátartozó specifikus elméleti háttérrel.

1. A szexológia mint tudományág kialakulása

Az orvostudomány először a XIX. század során tett olyan megállapításokat, mely szerint néhány, addig deviánsként számon tartott szexuális magatartáshoz nem lehetne büntetőjogi következményeket fűzni. Johann Ludwig Casper a század közepén a pedersztáról állapította meg pusztán orvosi megközelítésből, hogy szexuális beállítottsága veleszületett tényező, azt kezelni kell és nem büntetni.² Ugyanezen elv alapján alkotta meg a jogász Karl Heinrich Ulrichs (1825–1895) az *urning* (*anima muliebris virili corpore inclusa*: „férfitestbe szorult női lélek”) és a *dioning* kifejezést. Az előbbi a saját nemükhöz vonzódo férfiakra utalt. Ezt Ulrichs azzal magyarázta, hogy ők – bár férfitestbe születtek – a nőkéhez hasonló szexuális vágygal rendelkeznek. Ulrichs 1864-től kezdve hosszú éveken át a „szodómia” dekriminalizálásáért küzdött.

Hasonló elvek alapján, mégis saját elméletét Ulrichsétől élesen elhatárolva alkotta meg az irodalmár Kertbeny Károly (1824–1882, született Karl-Maria Benkert) a „homoszexuális” szót. Először 1868-ban egy Ulrichs-nak írt magánlevelében, egy évre rá pedig orvosi tanulmányaira hivatkozva a porosz hatóságoknak írt két névtelen röpiratában használta nyilvánosan az új terminust. Kertbeny ezekben a törvények következtetlenségét akarta bemutatni a „homoszexualizmussal” és a „normál szexualizmussal” szemben.³ Tekintve, hogy ma teljesen más értelemben használjuk a homoszexuális szót, érdemes a Kertbeny által felállított tipológiát részletesen bemutatni annak érdekében, hogy tisztán lássuk, milyen jogi következtetlenségekre próbálta felhívni a figyelmet és milyen tevékenységeket értett „homoszexualitás” alatt, amelyeket legitimnek ítélt meg más szexuális kategóriákkal szemben.

Kertbeny szerint a monoszexualizmust mindenki gyakorolja, leginkább az egyén szexuális bizonytalanságának idején. A népesség hatoda tartósan monoszexuális. Ennek túlzott gyakorlása azonban mentális és fizikai degenerációhoz vezet. A normál szexualizmus (később: heteroszexualizmus) a népesség túlnyomó többségének szexualitása. Különbözik az összes többi kategóriától a degenerációra való hajlam miatt, mely esetenként fékezhetetlen szexuális készletében mutatkozik meg. Ilyen esetekben a férfiak a nők mellett képesek akár férfakkal is aktív vagy passzív félként részt venni az aktusban, kielégületlenség esetén önkielégítéshez folyamodnak, hajlamosak bármilyen nemű gyermek molesztálására, bestialitásra, nekrofilára és partnerük megsebesítésére a szexuális kielégülés elérése érdekében. Ettől különbözteti meg Kertbeny a „homoszexualitást”, amelyet Ulrichs elméletével ellentétben ő nem egy férfitestben élő női lélekkel, hanem egy másféle, mindazonáltal férfias nemi vágygal magyarázott. A „homoszexualizmusnak” három alfaját különböztette meg. Az első a túlnyomó többséget jelentő „*mutuelle*” típusa, akik mast. mut. (kölcsonös maszturbáció) útján érik el a kielégülést. A második kategóriába tartozik a *pygist* (aktív), a passzív fél és a szupervirilis férfi. A harmadik csoportot platonistáknak nevezte el: ők a nemi szerv közvetlen stimulálása nélkül érnek el a szexuális beteljesülésig. Kertbeny e kategóriák megkülönböztetésével annak adott hangot, hogy értetlenül áll a jogalkotók álláspontja előtt.

² Manfred HERZER: „Kertbeny and the Nameless Love” *Journal of Homosexuality* 1986/1, 11.

³ Jean-Claude FERAY – Manfred HERZER: „Homosexual Studies and Politics in the 19th Century: Karl Maria Kertbeny” [ford. Glen W. PEPPEL] *Journal of Homosexuality* 1990/1, 32.

A jog a normál szexualizmus ellen nem lép fel, csak a „homoszexualizmus” ellen, pedig elemzéséből egyértelműen kitűnik, hogy az előbbi és nem az utóbbi jelent veszélyt a társadalomra. Ennek jelentőségét jól mutatja, hogy De Sade márkit, az erotománpszichopata viselkedéséről elhíresült francia író és filozófust Kertbeny nem a „homoszexuálisok” közé sorolta.⁴

Az orvostudományi kánon nem fogadta be azonnal Ulrichs és Kertbeny elméleteit, mivel ezek a lélek- és elmekórtani érvelések nem bizonyultak meggyőzőnek számukra: az orvostudomány a homoszexualitást illetően kizárólag a testi tüneteket tartotta kielégítő közvetlen bizonyítéknak és magyarázatnak. Így nem meglepő, hogy 1869-től a szomatológus Carl Friedrich Otto Westphal elmélete dominált ebben a közegeben, amelyet a *Die conträre Sexualempfindung, Symptom eines neuropathischen (psychopathischen) Zustandes* (Az ellentétes szexuális érzés, egy neuropatiás [pszichopatiás] állapot tünete) című cikkében fogalmazott meg. Tanulmánya nagy szakmai megbecsülésnek örvendett annak ellenére, hogy következtetéseit mindösszesen két esettanulmányból vonta le. Az első az „N”-ként azonosított nő, a második a „Ha...”-ként megnevezett férfi esete. Mindkettejüknél a fizikális tünetek hangsúlyozásával magyarázta Westphal a páciensek vonalmát saját nemükhöz: a nő testén férfias, a férfi testén nőies vonásokat figyelt meg, ezeket örökletes tulajdonságként diagnosztizálva. Kiemeli, hogy az ún. szexuális inverzió nem minden megnyilvánulása patológus, mégsem hoz példát arra, hogy a szexuális inverzió melyik fajtája lehet nem patológiás, tehát büntetőjogi következmények nélküli. A XIX. század második felében Westphal írása ezzel irányt mutatott az olyan orvosok számára, akik a homoszexualitást pszichopatiás állapotként írták le az egyre dominánsabb degenerációelmélet mentén (mint például Richard von Krafft-Ebing *Psychopathia Sexualis* című 1886-os kötete, amely a korszak legmeghatározóbb műve volt a témában). Westphal tevékenysége ugyanakkor nem segített a homoszexuálisok jogi megítélésén.⁵

Az „urning” és a „homoszexuális” kifejezés Westphal árnyékában nem robbant be a köztudatba, a tudományos diskurzus is csak a század végén figyelt fel rájuk. Utóbbit a Kertbenyvel kapcsolatban álló stuttgarti orvos, Gustav Jäger népszerűsítette, például az *Entdeckung der Seele* (A lélek felfedezése) című munkájának második kiadásában (1880). A „homoszexualizmus” tipológiáján belül a szupervirilis férfi kategóriája érdekelte a legjobban: megkérte Kertbenyt, hogy írjon tanulmányt az ebbe a kategóriába eső történelmi alakokról. Ezt Jäger 1900-ban a Magnus Hirschfeld által szerkesztett *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen* (Szexuális átmenetek évkönyve, 1899–1933) második számában publikálta.⁶ Ebben arról ír, hogy a szupervirilis férfi olyan hatást gyakorol egy másik férfira, mint a normál szexualizmus a nőkre. A lelke esszenciájával képes hatni rájuk; a szupervirilis férfi e szerint az elmélet szerint a spirituális és mentális fejlődés, továbbá a társadalmi pozíció és a férfias képességek legmagasabb fokát testesíti meg.⁷

⁴ FERAY–HERZER (3. j.) 34–36.

⁵ Robert D. TOBIN: *Peripheral Desires: The German Discovery of Sex* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2015) 18–22.

⁶ HERZER (2. j.) 6–8.

⁷ FERAY–HERZER (3. j.) 37–38.

A szexológia főként német nyelven fejlődött a XIX. század során, Anglia ehhez a diskurzushoz csak a század legvégén csatlakozott. Ezek a szövegek viszont az átlagember számára nehezen érthetők vagy alig hozzáférhetők voltak, és megjelentetésük sem volt feltétlenül egyszerű. Ez jól érzékeltethető Havelock Ellis 1897-es *Sexual Inversion* (Szexuális inverzió) című munkájának esetével, mely az első angol nyelvű orvosi könyv volt a témában. A könyvet 1898-ban obszcenitás miatt betiltották, és kiadóját, George Bedborough-t száz font pénzbírságra büntették.⁸ A problémát önmagában nem a könyv tartalma okozta. A Bedborough-tárgyalásokra azért került sor, mert a kiadó megszegte a kiadás egyik fontos feltételét, mely szerint egy szexualitást tárgyaló könyvet (hiába szakirodalom) csakis magánélőfizetőknek és szakembereknek lehetett eladni.⁹ A példa jól mutatja, hogy az átlagolvasó számára nem volt elérhető az angol nyelvű szexológiai szakirodalom annak ellenére, hogy nagy szükség lett volna rá. Ennek az ír drámaíró és aktivista, George Bernard Shaw is hangot adott a *The Adult* című periodikában. Shaw kiemeli: Angliának nagyobb szüksége volt Ellis könyvére, mint bármelyik másik publikációra az azt megelőző időkben, hiszen mindaddig nem jelent meg más jelentős tudományos könyv a témában, amely a németül és franciául nem beszélő angolok számára elérhető lett volna.¹⁰

2. A homoszexualitás jogi megítélése

Európában körbenézve Ulrichs és Kertbeny „jogosnak” gondolhatta a homoszexualitás dekriminalizálását. Edward Prime-Stevenson a következőképp foglalta össze a törvényeket a XX. század legelején: Svájcban a törvények kantononként különböztek, de a legtöbb helyen nem volt büntethető a sodómia, ha privát helyen és nem kiskorú partnerrel történt a közösülés, és a korhatár szintén kantononként változott. Franciaországban a Code Napoléon (1811) értelmében az állam nem avatkozott be a magán-személyek privát szférájába. A sodómiáról tehát nem rendelkezett, így a kódex hatálybalépésével a sodómia dekriminalizálódott. A közszeméremértés és a kiskorúak megrontása azonban továbbra is jogi következményeket vont maga után. A sodómia Olaszországban sem volt büntethető, kivéve, ha szolgálatban lévő katona az elkövető (szolgálaton kívül engedélyezett volt), ha 16 éven aluli a partner, ha közszeméremértés történik vagy ha erőszakos cselekedetnek minősül az aktus. Hollandiában, Belgiumban, Törökországban, Spanyolországban, Portugáliában nincs törvény ellene, büntetést közszeméremértésért, kiskorú megrontásáért vagy erőszak esetén szabtak ki. A sodomita azonban büntethető volt Norvégiában, Svédországban, a Balkán országokban, Dániában, Oroszországban és Görögországban, ahol kettőtől tíz évig terjedő börtönbüntetésre ítélték, deportálhatták, és/vagy megfoszthatták polgári jogaitól.¹¹

⁸ Matt COOK: *London and the Culture of Homosexuality, 1885–1914* (Cambridge: Cambridge University Press 2008) 73.

⁹ Ivan CROZIER: „Introduction: Havelock Ellis, John Addington Symonds and the Construction of *Sexual Inversion*” in Havelock ELLIS – John Addington SYMONDS: *Sexual Inversion: A Critical Edition* [szerk. Ivan CROZIER] (New York: Palgrave Macmillan 2008) 60.

¹⁰ COOK (8. j.) 73.

¹¹ Edward PRIME-STEVENSON: *The Intersexes: A History of Similisexuality as a Problem in Social Life* (Nápoly/Róma? magánkiadás 1909) 65–71.

Kertbeny kifejezetten a Code Napoléon térnyerésére hivatkozott, hogy a porosz jogalkotókat a homoszexuális viszonyok dekriminalizálásának szükségességéről meggyőzze.¹² Ez sikertelennek bizonyult, hiszen a 143-as számú porosz törvény bekerült az Északnémet Szövetség büntetőtörvényei közé 152-es számmal, majd 1900-ban a Német Császárság 175-ös törvénye lett.¹³ A törvény kiváltképp a kiskorúakat védte, míg a privát szférában gyakorolt kölcsönös maszturbáció felett szemet hunyt. Minden más büntethető maradt attól függetlenül, hogy a privát vagy a nyilvános szférában történt-e.¹⁴ Fontos kiemelni, hogy azokon a német nyelvterületeken, ahol a Code Napoléont egykor átvették, azt a későbbi törvénymódosítások ellenére is megtartották, ilyen például Baden és a Rajnától nyugatra eső területek.¹⁵ Az osztrák és magyar területeken 1852 után szodómiáért egy naptól öt évig terjedő börtönbüntetést szabhatott ki a bíró. Enyhítő körülménynek számított, ha egy szakorvos bizonyította a szexuális vágy és/vagy identitás veleszületettségét. Az 1878-as Csemegi-kódex elfogadása után Prime-Stevenson szerint általában egy év börtönbüntetést szabtak ki.¹⁶

Angliában a jogalkotók a XIX. század során háromszor is állást foglaltak a homoszexuális aktusok büntethetőségével kapcsolatban. Ezek a törvénymódosítások kezdetben a XVI. századi törvénykezést vizsgálták felül. 1533-ban lépett életbe az ún. *Buggery Act*. A törvény nem tartalmaz bővebb definíciót annál, mint hogy a „buggery” (*coitus in anum*) elkövetőjét más bűnelkövetőkhöz hasonlóan halálbüntetéssel, örökségük, ingatlanai és ingóságai elkobzásával bünteti. Ezt a törvényt I. Mária királynő 1553-ban hatályon kívül helyezte, majd tíz év múlva I. Erzsébet visszaállította. Edward Coke *Institutes of the Law of England* (1642) című munkája pontosabb meghatározást adott: a szodómiát (melynek szerinte a „bugeria” az olasz megfelelője) férfi és nő, férfi és férfi, férfi/nő és állat közti anális szexként definiálta. A szodómia bizonyítását illetően egy 1781-es bírói döntés volt meghatározó, mely szerint a bűn akkor tekinthető befejezettnek, ha az emisszió bekövetkezett. Ezt 1828-ban vonták vissza, ezután a bűncselekmény emisszió nélküli penetráció esetén is befejezettnek tekinthető.¹⁷ Az 1823-as *Offences Against the Person Act* megerősítette az 1533-as *Buggery Act* előírását, mely szerint a szodomita halálbüntetést érdemel. Ez a megközelítés a század második feléig fennmaradt, majd 1861-ben tíz évtől életfogytiglan tartó vagy két év kényszer-munkával súlyosított börtönbüntetésre enyhült. 1823-tól találunk példát arra is, hogy nem kifejezetten szodómiát, hanem fellációt és kölcsönös maszturbációt is tárgyaltak és büntettek a bíróságok.¹⁸ Továbbá az 1827-es *Larceny Act* elfogadása után az azonos nemű felek közti bármilyen szexuális tevékenységet a szodómia szándékának vagy arra való felbujtásnak a gyanújával közelítették meg. Ilyen tárgyalások során *prima fa-*

¹² FERAY–HERZER (3. j.) 31.

¹³ TOBIN (5. j.) 9–10.

¹⁴ PRIME-STEVENSON (11. j.) 66–67.

¹⁵ TOBIN (5. j.) 7.

¹⁶ PRIME-STEVENSON (11. j.) 67–69.

¹⁷ H. G. COCKS: *Nameless Offences: Spaking of Male Homosexual Desire in Nineteenth-Century England* (London: I. B. Tauris 2003) 32.

¹⁸ COCKS (17. j.) 33.

cie bizonyítékként levelek, fotók és a gyanú alapjául szolgáló körülmények tanúsítása szolgált.¹⁹

Cocks szerint már az 1820-as évektől gyakorivá vált, hogy a városi bíróságok hasonló ügyeket tárgyalnak. Ebben közrejátszott a rendőrbíróság létrehozása 1792-ben és a *Metropolitan Police* létrejötte 1829-ben, mely fokozott felügyelet alatt tartotta a közterületeket, továbbá az 1826-os *Criminal Justice Act*, mely a vádló számára a költségek megtérítését biztosította vétség esetén. Így a rendőrök gyakran inkább vádlóként, mintsem nyomozóként tanúskodtak, amíg az 1850-es években létre nem hozták a főügyészség intézményét.²⁰ Charles Upchurch számításai szerint szodómia szándékának vétségével az 1810-es években évente átlag tizenegy ügyet tárgyaltak Londonban, huszonkilencet Angliában és Walesben összesen. Az 1820-as években Londonban tizenötre emelkedett az éves átlag, Angliában és Walesben összesen harminchatra; az 1830-as évekre pedig már harminc volt az éves átlag Londonban, míg Angliában és Walesben összesen hatvanhárom. Az általa vizsgált időszakban, 1811-től 1860-ig csak Londonban 864 vétséget és 116 büntetett tárgyaltak szodómia kapcsán.²¹

Fontos kiemelni, hogy a vád még a figyelemreméltó ügyekben sem volt feltétlenül sikeres. Ennek oka a bizonyítékok hiányában keresendő, ahogyan azt az 1870-es évek elején Thomas Ernest Boulton és Frederick William Park pere is mutatják.²² Boulton és Park a korszak közismert szereplői voltak, akik Fanny és Stella néven női ruhákban mutatkoztak nyilvános helyeken és magánrendezvényeken. Ez a habitus a szodómia gyanúját keltette a hatóságokban. Az alapos gyanú közvetlen bizonyíték hiányában azonban nem volt elegendő az ítélethez: a „*cross-dressing*” önmagában nem volt büntetőjogi kategória. Cook és Cocks is hangsúlyozza, hogy a két férfi éppen azzal védekezett, hogy amatőr színészként a női ruha számukra csupán kellék és a szórakoztatás része, ami a színház iránti nagyfokú lelkesedésüket mutatja, nem pedig a büntetettre való felbujtás szándékát. Mi több, a vád nem tudott áldozatot felmutatni, ezért a rábizonyítás képtelenségnek tűnhetett,²³ így áldozat hiányában orvos segítségével próbálták a szodómiát bizonyítani. A vizsgálatba bevont orvos szakértő azonban csak pár percig, egy gyéren megvilágított szobában vizsgálta a két vádlottat. Fontos megjegyezni, hogy az ilyen vizsgálat igen ritka volt akkoriban, ezért – még ha megfelelőnek is bizonyultak volna az eredményei – az orvos kellő tapasztalat hiányában aligha lett volna képes értelmezni azokat. Emiatt az orvosi „szakvéleményről” eltérő nézetek alakultak ki, végül nem is vették figyelembe a tárgyaláson.²⁴ Boulton és Park szabadon távozhatott.

A bizonyítás eszközeit az 1885-ös *Criminal Law Amendment* bővítette. Bár a törvény preambuluma a nők és kiskorúak védelmét, valamint a bordélyházak felszámolását célozta meg, a Henry Labouchere parlamenti képviselő által az utolsó pillanatban hozzáadott XI. cikkely lehetővé tette, hogy kifejezetten férfiakat vádoljanak meg

¹⁹ COCKS (17. j.) 34; CHARLES UPCHURCH: *Before Wilde: Sex Between Men in Britain's Age of Reform* (Berkeley: University of California Press 2013) 92.

²⁰ COCKS (17. j.) 51–56.

²¹ UPCHURCH (19. j.) 92–93.

²² HARFORD MONTGOMERY HYDE: *The Other Love: An Historical and Contemporary Survey of Homosexuality in Britain* (London: Heinemann 1870) 96.

²³ COOK (8. j.) 17; COCKS (17. j.) 107–109.

²⁴ COCKS (17. j.) 113–114; UPCHURCH (19. j.) 189–190.

akár a privát, akár a nyilvános szférában elkövetett szexuális aktusok kapcsán súlyos szemérem sértéssel (*gross indecency*), mely vétségért maximum két év börtönbüntetést kaphatott a vádlott kényszer munkával vagy anélkül. Cook adatgyűjtése szerint 1880 és 1884 között évente átlag 7,4 szodómiával kapcsolatos ügyet tárgyaltak a fővárosban. A számok 1885-től kezdve a súlyos szemérem sértés vádjával egyre növekedtek, míg 1910 és 1914 között évi átlag hetvenhat ügyet tárgyaltak Londonban.²⁵ Labouchere szándékai a mai napig tisztázatlanok. Frank Harris, egy korabeli újságíró később annak a véleményének adott hangot, hogy Labouchere a XI. cikkellyel a teljes törvényjavaslatot akarta szabotálni.²⁶ Upchurch a törvénymódosítás egyik fő újdonságának azt látja, hogy a bizonyítás során olyan tanúk vallomásainak is érvényességet biztosít, akik nem voltak közvetlen szemtanúi az esetnek.²⁷ Cocks szerint azonban ez a módosítás nem hozott forradalmi változást, hiszen nem bővítette a törvény hatáskörét, és az sem igaz, hogy egy bizonyos „homoszexuális” típust állított volna a középpontba az általában vett szexuális aktusok helyett.²⁸

A Wilde-tárgyalások (1895) a század talán legismertebb büntetőperei súlyos szemérem sértés vádjában. A pereskedést érdekes módon Wilde kezdte, amikor szeretőjének apját rágalmozással vádolta. John Douglas, Queenberry márkija nem nézte jó szemmel, hogy fia, Alfred „Bosie” Douglas vélhetően intim viszonyt ápol Wilde-dal. A botrányt a márki névjegykártyája robbantotta ki, amelyet egy Wilde által frekventált klub portáján hagyott. Ezen a következő szöveg állt: „*For Oscar Wilde posing as a sodomite [sic!]*” (Oscar Wilde-nak, aki szodomitaként pózol).²⁹ A márki üzenete problémás, hisz úgy tűnhet, Wilde-ot szodómia vádjával illeti, bár a kulcsszót elírta. Ahogy a kiszabható börtönbüntetés is mutatja, ez súlyos vád volt ebben a korszakban. Konkrét bizonyíték hiányában Wilde okkal feltételezhette, hogy rágalmozásért beperelheti a márkít. Azonban Queenberryt védte a megfogalmazás, hiszen nem azt állította, hogy Wilde bizonyíthatatlan bűnök elkövetője, hanem hogy olyanként pózol. Erre Wilde egykori barátja, a költő Marc-André Raffalovich (1864–1934) is felhívja a figyelmet,³⁰ aki az elsők között írt a tárgyalásokról a *l'Anthropologie Criminelle*-ben (1895), majd esszéjét teljes terjedelmében megjelentette *Uranisme et Unisexualité* (1896) című monográfiájában is.

Raffalovich a következőképp írja le Wilde három tárgyalásának fordulóit. A márkit védő ügyvéd, Edward Carson írásainak és erkölcsseinek összefüggéséről faggatta Wilde-ot. Míg Carson szakmai kötelességét teljesítette, Wilde, úgy tűnt, teljesen alkalmatlan megvédeni magát. „Mint egy papagáj” ismételte a *Dorian Gray arcképe* bevezetőjében is fellelhető érvet: nincs erkölcstelen, csak rosszul megírt regény. Az ügyvéd hiába idézett Wilde írásai, aforizmái és levelei közül, a meghallgatás nem vezetett

²⁵ COOK (8. j.) 153.

²⁶ JAMES P. WILPER: *Reconsidering the Emergence of the Gay Novel in English and German* (West Lafayette: Purdue University Press 2016) 19–20.

²⁷ UPCHURCH (19. j.) 93.

²⁸ COCKS (17. j.) 30–31.

²⁹ Marquis of Queensberry's calling card for Oscar Wilde, 1895, The National Archives (United Kingdom) CRIM1/41/6, <https://goo.gl/4vK68C>.

³⁰ Marc-André RAFFALOVICH: „The Oscar Wilde Affair” in Marc-André RAFFALOVICH: *Uranism and Unisexuality: A Study of Different Manifestations of the Sexual Instinct* [szerk. Philip HEALY – Frederick S. RODEN, ford. Nancy ERBER – William A. PENISTON] (New York: Palgrave Macmillan 2016) 208.

a rágalmazás valóságtartalmának bizonyításához, így áttért a tanúk meghallgatására. Előkerült Alfred Wood, aki az előzőekben már megpróbálta Wilde-ot megzsarolni a Bosie-hoz írt levelekkel. Továbbá Wilde vélhető „áldozatai”, a Parker testvérek, akiket Alfred Tayloron keresztül ismert meg, ő így bűnrészesként jelent meg. Ezek a tanúvallomások és a Taylорral való ismeretsége vezetett végül Wilde bukásához későbbi büntetőperein során. A terhelő tanúk mellett Wilde maga sem könnyítette meg a saját helyzetét: amikor a márki ügyvédje megkérdezte, hogy megcsókolta-e Douglas egyik szolgáját, ő erre nem tagadással, hanem a fiú taszító küllemének emlegetésével reagált. Wilde végül visszavonta a vádat a márki ellen, mert nem akarta, hogy Douglas saját apja ellen valljon. Saját ügyvédje, Edward Clarke arra hivatkozott, ez a köz javát szolgálja, hiszen nem kerülne több szenny nyilvánosságra a tanúk szájából. A márki nyert, a Wilde ellen felhalmozott terhelő dokumentumok pedig a főügyészhez kerültek.³¹

Wilde-ot letartóztatták Alfred Taylорral együtt, akit kezdetben súlyos szemérem-sértéssel és bűnrészséggel, később még súlyosabb váddal, szodómiával vádoltak a Parker testvérek kapcsán. A tárgyalásokon azonban meglepetést okozott, hogy a fő-ügyész visszavonta mind a szodómia, mind a bűnrészség vádját, feltehetőleg azért, hogy a fellebbezés minden lehetőségét kizárja a bizonyítékok fényében. Az ügyész ezzel biztosra ment, hogy Taylort és Wilde-ot elítéljék. Ismét Clarke védte Wilde-ot, és azzal érvelt, ha védence bűnös lenne, nem indított volna rágalmazási pert a márki ellen vagy elmenekült volna az országból. Wilde ezen a tárgyaláson mondta el nagy sikert arató beszédét, melyben Platónra, Michelangelóra és Shakespeare-re hivatkozva próbálta megvédeni a „szerelmet, mely önmagát megnevezni fél”. A tárgyalás a Savoy Hotelben történetekre összpontosított, ahová a tanúk szerint Wilde gyakran vitte el Bosie-t és fiatal fiúszereit. Azonban a hotel dolgozóinak vallomásai nem segítettek az ügyésznek a közvetlen bizonyításban. Egy szobalány például nem kívánt a szobában talált lepedők gyomorforogató állapotáról vallomást tenni. Raffalovich a második tárgyalás során Wilde tagadó vallomását találta a legmegdöbbentőbbnek: azt állította, hogy a per során előkerült zsarolók vagy a szeretőjének vélt férfiak képtelenek lennének súlyos szemérem-sértés elkövetésére. Tette ezt annak ellenére, hogy Taylor neve nem először merült fel a bíróságon ilyen ügyben. Raffalovich szerint Wilde emiatt vagy hazugnak, vagy ostobának tűnt. Raffalovich úgy látta, tizenkét esküdt közül tíz volt meggyőződve Wilde bűnösségéről. Végezetül mégsem tudtak egyhangú döntésre jutni, így a tárgyalást berekesztették, Wilde óvadék fejében távozhatott.³²

A harmadik tárgyalás kezdetén Clarke elérte, hogy Wilde és Taylor ügyét külön tárgyalják. Taylорral kezdték, akit végül bűnösnek találtak súlyos szemérem-sértés vádjában. Az egyik Parker testvér mint „áldozat” vallomása könnyen eldönthette volna a tárgyalás végkimenetelét, Wilde-ra nézve súlyos következményekkel. A bíró azonban, úgy tűnt, Wilde-dal szimpatizál. Felöltött benne, hogy a Savoy Hotel alkalmazottai vajon miért nem tettek feljelentést, ha valóban bűncselekmény történt. Clarke szintén a tanúk szavahihetőségét vonta kétségbe: azzal védekezett, ezek a tanúk zsarolók, prostituáltak, akik anyagi előnyök reményében tesznek vallomást. Raffalovich szerint a

³¹ RAFFALOVICH (30. j.) 210–216.

³² RAFFALOVICH (30. j.) 216–221.

tárgyalás Bosie meghallgatásánál bukott el. Bosie tanúskodása alapján az ügyész bebizonyította, hogy a már említett Alfred Wood sikeresen zsarolta meg Wilde-ot. Ez a bíróság számára arra engedett következtetni, hogy Wilde valóban bűncselekmény elkövetője, és ezért félt a levelek nyilvánosságra hozatalától. A bíró Douglas ellen fordult, és úgy tűnt, rábizonyították Wilde-ra a súlyos szemérem sértést, és a legmagasabb büntetést szabták ki rá: két év börtön kényszermunkával a readingi fegyházban.³³

A bíró a harmadik tárgyalás végén a Wilde- esetet a legrosszabb ügynek értékelte, amelyet valaha tárgyalta. Úgy fogalmazott, hogy a bűn, amelyért Wilde-ot elítéli, oly súlyos, hogy minden tisztességes embernek erősen türtőztetnie kell magát, hogy ne használjon megengedhetetlen kifejezéseket, amikor ezzel kapcsolatos érzéseit leírja.³⁴ Azt, hogy ez volt a bíró legrosszabb ügye, és hogy nem nevezi meg a bűnt, a tárgyalások értelmezői gyakran ok-okozati összefüggésnek látják. H. G. Cocks *Nameless Offences* című 2003-as monográfiája azonban meggyőzően bizonyítja a Wilde-ét megelőző számos hasonló tárgyalás bemutatásán keresztül, hogy pusztán a század során kialakult terminológia volt ilyen természetű a bírósági tárgyalások során. „Megnevezhetetlen bűn” alatt nem pusztán szexuális jellegű, hanem kifejezetten az azonos neműek viszonyait meg- és elítélő eseteket értettek ebben a korszakban. Antony E. Simpson a korabeli nemi erőszakok tárgyalásai kapcsán bemutatta, hogy a bíró nem elégedett meg azzal, hogy a női áldozat virágnyelven mondja el a történetet. Bár belátható, hogy a bíró és a védőügyvéd ilyen esetekben a tényállás megállapítása érdekében végezték a feladatukat, a bírósági jegyzőkönyvekben olvasottak alapján viselkedésük ma már szinte zaklatásnak tűnhetne.³⁵ A homoszexuális kapcsolatok tárgyalásánál azonban a hasonlóan explicit tényállás felállítása nem volt megszokott, így ezek a „bűnök” megnevezhetetlenek maradtak.

3. Az irodalmi diskurzus jelentősége

Az eddigiekkel arra szerettem volna rámutatni, hogy a szexológiai diskurzusban nem kapott bizonyítékértékű szerepet az irodalmi diskurzus, sőt az orvostudomány kezdetben a testtani orvoslás szigorú kritériumainak megfelelően igyekezett megállapításokat tenni a homoszexualitásról. Angliában csak a század legvégén kezdtek el mérvadó szexológiai tanulmányokat írni a témában. Ezek a könyvek azonban, ahogy arról már szó esett, nehezen beszerezhetőek és nehezen érthetőek voltak, így az újonnan leírt szexuális kategóriák – mint az urning vagy a „homoszexuális” – értelmezhetetlenek maradtak az átlagember számára, magukat a homoszexuálisokat is beleértve. Az viszont egyértelmű volt a számukra, hogy vonzalmaikat patológiás és degenerált viselkedésformaként kezelték.

A jog Angliában nem vette figyelembe a szexológiai tanulmányok érvelését a homoszexualitás veleszületettségével kapcsolatban. Nem vontak be orvos szakértőket a perekbe, vagy – ahogy Boulton és Park pereit mutatják – a „szakvéleményt” figyel-

³³ RAFFALOVICH (30. j.) 221–225.

³⁴ Richard ELLMANN: *Oscar Wilde* (New York: Vintage Books 1988) 477.

³⁵ Antony E. SIMPSON: „The »Blackmail Myth« and the Prosecution of Rape and its Attempt in 18th Century London” *Journal of Criminal Law and Criminology* 1986/1, 130.

men kívül hagyták. Wilde sem volt sikeres, amikor a belügyminisztériumnak benyújtott 1896-os fellebbezésében Max Nordau és Cesare Lombroso degenerációelméletével próbálta magyarázni tetteit.³⁶ Az irodalmi diskurzusnak sem volt gyakorlati hatása a büntetőeljárások végkimenetelére, ahogy az a Wilde-tárgyalásokból is kiderül. A *Dorian Gray arcképe* először folytatásokban megjelent verzióját a *Lippincott's Monthly Magazine* szerkesztője, Joseph M. Stoddart a kiadás előtt erősen megnyirbálta, és Wilde egy évvel később a kibővített regényhez egy kellően defenzív előszót írt; ennek ellenére a korabeli kritika még mindig úgy gondolta, hogy valami „bűzlik” Wilde regényében.³⁷ Ami segíthetett (volna) Wilde jellemének megállapításánál a tárgyalásai során, ez ugyanis a XIX. században fontos bizonyító körülményként szolgálhatott, ahogyan a tanúk esetében is történt.

Érdeemes ismételtlen összefoglalni, hogy az irodalmi diskurzusból vett „bizonyítékok” (vagy azok hiánya) és a történelmi vagy interkulturális hivatkozások egyik fél számára sem hoztak sikert. A második tárgyalás során a Korona ügyésze, Charles Gill a *Dorian Gray arcképéről* kérdezte Wilde-ot. A bírónak azonban nem nyerték el a tettségét a vád által bemutatott irodalmi bizonyítékok, így arra utasította az esküdteket, döntésükben ne vegyék figyelembe, hogy Wilde a regény szerzője. Továbbá azt is kérte tőlük, ne befolyásolja őket az a pár részlet, amelyet hallottak és esetleg helytelenítettek.³⁸ Wilde ezt követő nagy sikert arató beszédében a „szerelemről, mely önmagát megnevezni fél”,³⁹ híres irodalmi elődök példáival érvelt. Azonban az irodalmi diskurzusból származó bizonyítékok itt sem hoztak fordulatot a tárgyalásban.

Az irodalmi diskurzusnak azonban fontos öndefiníciós szerepe volt, melynek érdemes külön figyelmet szentelni. A szexualitást alapvetően irodalmi jelenségnek tartja Christopher Looby, aki szerint csak akkor beszélhetünk a szexualitás egy adott kategóriájáról (például urning vagy homoszexuális), ha azt annak leírása (szkript) mentén hajtják végre. Ennek értelemszerű erős előfeltétele, hogy a szexuális kategória diszkurzívan megkonstruált szkriptje létrejöjjön. Egy-egy ilyen leírás azonban nem más, mint retrospektív performanszok és események elképzelt vegyülete. A sikeres performansz érdekében így az adott kategória leírását először el kell végezni, életbe kell léptetni, terjeszteni kell, majd azt be kell fogadni és a magunkévá tenni. Az orvosi és jogi szövegek erre különböző okokból nem alkalmasak, egy nyilvános irodalmi diskurzus azonban sokkal megfelelőbb.⁴⁰ Looby feltevését a szexológiai diskurzus fenti leírása is alátámasztja. A tudományos szövegekben leírt szexualitások performativitásához a XIX. században nem teljesült az a követelmény, hogy azt széles körben terjesszék, az egyének pedig megértsék és a szkriptnek megfelelően cselekedjenek, hogy viselkedésüket egy bizonyos szexuális identitásként lehessen értelmezni. Eközben a jog sem

³⁶ COOK (8. j.) 59–60.

³⁷ Catherine MAXWELL: „Scents and Sensibility: The Fragrance of Decadence” in Jason David HALL – Alex MURRAY (szerk.): *Decadent Poetics: Literature and Form at the British Fin de Siècle* (New York: Palgrave Macmillan 2013) 204–205.

³⁸ Nicholas FRANKEL: „General Introduction” in Oscar WILDE: *The Uncensored Picture of Dorian Gray* [szerk. Nicholas FRANKEL] (Cambridge: Harvard University Press 2012) 18.

³⁹ Ez Alfred Douglas *Two Loves* (1894) című verséből származik. A „*The love that dare not speak its name*” a homoszexuális szerelem egyfajta szállóigéjévé vált a korszakban.

⁴⁰ Christopher LOOBY: „The Literariness of Sexuality: Or, How to Do the (Literary) History of (American) Sexuality” *American Literary History* 2013/4, 843.

nevezte meg a „szerelmet, mely önmagát megnevezni fél”, a súlyos szeméremértés kategóriája pedig nem állított fel tipológiát a homoszexualitást illetően. Helyette a homoszexuálisok által elkövetett összes szexuális aktust büntethetőnek ítélte meg. A XIX. század végén az angol polgárok a botrányos bírósági ügyek tudósításaiból tájékozódtak a megnevezhetetlen bűnről, vagy – ahogy Wilde említett híres védőbeszéde is mutatja – irodalmi reprezentációkon keresztül próbálták megérteni a homoszexualitás problémáját. Az alábbiakban Wilde és Prime-Stevenson példáján keresztül az irodalmi diskurzus két ellentétes leírását mutatom be a homoszexualitásról: Wilde megerősítette a jogi diskurzus álláspontját, mely szerint a bűn megnevezhetetlen és büntetés jár érte, Prime-Stevenson azonban olyan párt mutat be, akik megérdemlik a boldog végkifejletet, ezzel pedig megírja az egyik első pozitív szkriptet a homoszexuálisok számára.

Wilde a regényében több olyan retorikai alakzatra is támaszkodott, mely a beavatottak számára személyes, a melegtematikát közvetítő olvasatot ad, a külső szemlélő számára azonban olyan történeti, kulturális olvasatot, amely nem kelt gyanút.⁴¹ Ilyen például a zöld színű termékek divathullámának megjelenítése zöld színű tárgyak szerepeltetésével, különböző divatos parfümök vagy népszerű koncerttermek zenéinek említése. Ezek láthatósága a Viktória-kori populáris kultúrában és a mindennapi életben garantálta, hogy felbukkanásuk egy irodalmi szövegben nem kelt gyanút, miközben a beavatottak ki tudták olvasni belőle, hogy egyes parfümtípusok vagy épp a zene, kiváltképp a magyar stílusú zene, milyen rejtett jelentéseket hordoz. A zenében a *style hongrois* már a XVIII. század közepe óta ismert volt Angliában. Jonathan Bellman zenetudós – aki monográfiát is írt a témáról (*The „Style hongrois” in the Music of Western Europe*, 1993) – meghatározása szerint ezt a zenét nem magyarok, hanem cigányzenekarok játszották Magyarországon és Bécsben. A *style hongrois* még nagyobb figyelmet kapott, amikor Liszt Ferenc megalkotta az ún. cigányskálát.⁴² Liszt maga is nagy népszerűségnek örvendett a XIX. század második felében; 1886 áprilisában egy csapásra hódította meg Angliát koncertjeivel, ahol egy magyar indulón kívül egy magyar rap-szódiát is játszott, ezzel is a magyar stílust népszerűsítve.⁴³

Értelmezésem szerint a magyar stílusú zene és a cigányzene Wilde műveiben homoszexuális tartalomra utal: a zene beszél a szerelem nevében, „mely önmagát megnevezni fél”. Az 1881-es *Magyarland* című angol nyelvű útikönyv külön fejezetet szentel a népszerű cigányzenének; leírása – bár nem a homoszexualitás témájában – jól mutatja, hogy a külföldi utazó számára úgy tűnik, ez a zene a hangjuktól megfosztott csoportok nevében beszél:

A magyarok odavannak ezért a cigányzenéért, és semmi más nem hat ilyen erőteljesen érzelmeikre, legyen az öröm vagy bánat... Ez életük és különös környezetük nyelve: vad, furcsa, siránkozó zene, hol tiszta öröm és vidámság, mint napsütés

⁴¹ BOJTI Zsolt: „A magyar mint alakzat a késő viktoriánus meleg irodalomban. Adalékok a queer kultúrtörténetéhez” in BOLLOBÁS Enikő (szerk.): *A szubjektum színeváltozásai: A narratív, kapcsolati és testi alanyiség az irodalomban és kultúrában* (Szeged: Americana 2017) 32–44.

⁴² Derek B. SCOTT: „Orientalism and Musical Style” in Derek B. SCOTT: *From the Erotic to the Demonic: On Critical Musicology* (Oxford Scholarship Online 2008) 5–6, <https://goo.gl/maFkab>.

⁴³ Michael DIAMOND: *Victorian Sensation: Or, the Spectacular, the Shocking and the Scandalous in Nineteenth-Century Britain* (London: Anthem Press 2003) 277–278.

a síkságokon, hol pedig komor, szomorú és szánalmas mindezt felváltva, mint a megtört és elnyomott emberek siránkozása.⁴⁴

Jól látható, hogy a zene itt egyfajta nyelvként funkcionál. Olyan emberek nyelvként, akiket megtörték és elnyomtak, akik másként nem szólalhatnak fel. A *Dorian Gray arcképe*ben az írott nyelv nem nyilatkozhat a homoszexualitásról explicit módon: Dorian „bűneinek” súlyát csakis a portréja ekfrázisán keresztül érzékeli az olvasó. Meglátásom szerint a magyar stílusú cigányzene is ilyen funkciót lát el, amikor Dorian a regény 11. fejezetében

furcsa hangversenyeket rendezett, melyeken őrzöngő cigányok vad muzsikát csaltak elő kis citeráikból... amikor füle Schubert báját, Chopin bánatát, sőt Beethoven hatalmas harmóniáját is érzéketlenül fogadta.⁴⁵

A *style hongrois* homoerotikus tartalmát explicit módon magyarázza a magánkiadásban megjelentetett, a kritika szerint Wilde nevéhez fűződő pornográf regény, a *Teleny* (1893). Az elbeszélő Camille így emlékszik vissza a pillanatra, amikor először meglátta a címszereplőt, magyar származású zongorista férfszerelmét, aki éppen hol csárdásként, hol rapszódiaiként megnevezett zenét játszott:

Épp ez a gyötrelmes az egészben. Mert nem függetlenítheted őt országának zenéjétől. Sőt, érezned kell végig a cigányzene lelkét! Áthatja az idegrendszert... sugallatával is... a játékosét pedig végképpen. Hatalmas feszültségek adódnak a kezdeti andantéból, az ütem gyorsul... s végül aláhanyatlik az egész, mint a vágy a szeretők búcsújánál. A harsány felszárnyalást halk sóhajok kísérik... az egészet valami misztikus szenvedély járja át... panaszos lesz, de aztán fémesen kemény, s mint valami himnusz, felcsap az egekig!⁴⁶

Ezzel egy időben a zene ütemére gyűl benne szexuális vágy és élvezzi az orgazmikus zenét, saját magát szexuálisan kielégítve. Raffalovich arról ír, hogy a német és osztrák melegek javának tehetsége van a zenéhez. Szerinte a hallgatók azonban gyakran nem tudták, miként különítsék el az előadót zenéjétől és az előadás nyújtotta érzésektől. Ezért sokan elcsábulnak a zene hallatán, melyet egyébként egy hétköznapi ember játszik. A zene tehát nem csak Wilde műveiben kapta a kód szerepét: Raffalovich állítása szerint férfiak által feladott hirdetésekben a „muzikális” partner keresése a melegkapcsolatok kódja volt.⁴⁷

Kevésbé ismert, hogy Wilde-ot nemcsak a bíróság és a közvélemény ítélte el, hanem még a kortárs homoszexuálisok is. Raffalovich például megkérdőjelezi Wilde irodalmi eredetiségét; szerinte a *Dorian Gray arcképe* csak egy perverziót mutatott be olvasóinak. Viselkedését és így részben tárgyalásainak szégyenletes következményeit Wilde tudatlanságával magyarázza, bár hozzáteszi, hogy az angolok legalább ennyire hibásak a perek végkimenetelét illetően: a közvélemény emelte hírnévre, majd ugyanez

⁴⁴ Nina Elisabeth MAZUCHELLI: *Magyarland: Being the Narrative of Our Travels through the Highlands and Lowlands of Hungary* (London: Sampson Low, Marston, Searle & Rivington 1881) 52–53. A tanulmányban szereplő fordítások, ahol egyéb forrás nincs feltüntetve, a szerző saját fordításai.

⁴⁵ Oscar WILDE: *Dorian Gray arcképe* [ford. KOSZTOLÁNYI Dezső] (Budapest: Ulpius-ház 2007) 204–205.

⁴⁶ Oscar WILDE: *Teleny* [ford. TANDORI Dezső] (Szeged: Lazi 2010) 7–8.

⁴⁷ Marc-André RAFFALOVICH: „Music and Inversion” in RAFFALOVICH (30. j.) 164–166.

a közvélemény volt, amelyik végül megbélyegezte. Így Wilde és az angol társadalom egyformán bűnös.⁴⁸

Raffalovich maga is írt szexológiai tanulmányokat, amelyekben a homoszexuális vonzalmakat „uniszexualitásként” konceptualizálta. Ezeket az írásokat francia nyelven, Franciaországban adta ki, hisz ott nem kellett félnie a következményektől. Raffalovich szexológiai írásairól ritkán beszél a Wilde-kritika vagy a melegtörténelem kutatói; Patrick Cardon erről szóló esszéjét a következőkkel zárja:

[Raffalovichot] a mai napig is figyelmen kívül hagyjuk, egyszerűen azért, mert az embereket még mindig köti a tudományágak egymástól való szigorú elkülönítése, és továbbra sem találjuk illőnek egy olyan irodalmár férfi exhumálását, akit egy tudományos lap meghurcolt, miközben ő azzal büszkélkedett, hogy írásai tudományosabbak, mint a homoszexualitással foglalkozó tudósoké. Ez a fajta éles elkülönítés azzal a kérdéssel szembesít minket: melyikük is volt akkor valójában a humán tudomány alapítója?⁴⁹

Szintén Wilde-ot bírálja a századfordulón Amerikából Európába emigrált Edward Prime-Stevenson, aki maga is többféle diskurzusban foglalkozott a homoszexualitás témájával. Arról ír, hogy Wilde nagyszerű volt, de nem géniusz; elméleteit és irodalmi érdemeit is kétségbe vonja. Sőt kifejezetten úgy gondolja, hogy a „szimiliszexuálisok” (ő a „*similisexual*” kifejezést részesítette előnyben a „homoszexuálissal” szemben) számára nem ideális, hogy Wilde került a figyelem középpontjába, hiszen így őket Wilde elméletei alapján *poseur*ökkel és fiatal fiúk megrontóival azonosítják.⁵⁰ Pontosan tudta, hogy saját melegtémájú írásait sem Amerikában, sem Angliában nem lehet kiadni: „Egy homoszexuális könyv írója, még ha tudományos is, nem beszélve a szépirodalmi művekről, nem kerülheti el a baljós következményeket. Még az orvostudományi kiadók pszichiátriai munkáinak kiadása és árusítása is feltételekhez kötött.”⁵¹ Ennek megfelelően *Imre: Egy Emlékirat* (1906) és *Az interszexusok* (1909) című két nagy művét Xavier Mayne álneven magánkiadásban, Olaszországban jelentette meg. Prime-Stevenson azonban Raffalovichhoz hasonló okokból mindaddig nem igazán került a kritika fókuszába. Irodalmi szövege túl tudományos, tudományos szövege túl irodalmi:

Vajon Imre von N– homoszexuális volt-e, ahogy azt manapság a pszichiáterek hívják: egy úgynevezett Urning ösztöneiben, érzelmeiben és életében, magában a lelki és testi magatartásában nőkel és férfiakkal szemben? Urning volt-e? Vagy szexualitásában teljesen normális és Dioning? Vagy a két típus keveredése, egy Dioning-Urning? Vagy mégis micsoda? ...

Urning? Szimiszexuális? Homoszexuális? Dioning?⁵²

⁴⁸ RAFFALOVICH (30. j.) 200–204.

⁴⁹ Patrick CARDON: „A Homosexual Militant at the Beginning of the Century” *Journal of Homosexuality* 1993/1–2, 191.

⁵⁰ PRIME-STEVENSON (11. j.) 362.

⁵¹ PRIME-STEVENSON (11. j.) 376. Saját fordítás.

⁵² Edward PRIME-STEVENSON: *Imre: A Memorandum* [szerk. James J. GIFFORD] (Peterborough: Broadview Press 2003) 63–64. A regény elérhető angol, német, holland, spanyol és francia nyelven. Jelenleg a teljes regény első magyar fordítását és kritikai kiadását készítem, mely várhatóan 2019-ben jelenik meg a L’Harmattan Kiadónál.

Bár az urning, homoszexuális, szimiliszexuális, interszexuális szavak szinonimává váltak és elvesztették eredeti jelentésüket, *Az interszexusok* című nagy volumenű műve jól mutatja Prime-Stevenson jártasságát a XIX. századi szexológiában. Nemcsak elméletet ír, de történelmi és irodalmi személyiségek példáján keresztül kimerítő anyaggal találkozunk az ókortól napjainkig a világ minden tájékáról, mindemellett fontos kultúrtörténeti leírásokkal látja el az utókort. Ahogy azt a bevezetőben is írja, nagy hatással volt rá Magnus Hirschfeld, az 1899-től évente megjelenő *Jahrbuch für Sexuelle Zwischenstufen* szerkesztője és az 1897-ben megalakult *Wissenschaftlich-humanitäre Komitee* (Tudományos-humanitárius Bizottság), az első LGBT jogokért küzdő szervezet megalapítója. Prime-Stevenson így mind szexológusként, mind jogvédőként és irodalmárként is igen tájékozottnak tekinthető. *Imre* című regényét a kritika az egyik első erotikától mentes, mégis nyíltan homoszexuális angol nyelvű regényként tartja számon, melyben a férfiszerelem boldog végkifejlettel teljesülhet be. A Szent-Istvánhelyre átkeresztelt Budapesten játszódó regény az angol Oswald és a magyar katona, Imre megismerkedésének története, melyet röviden talán a három alfejezet címével lehet a legjobban összefoglalni: „Álarcok”, „Álarcok és egy arc”, „Álarcok – szívek – lelkek”. A két férfi a valódi önmagukat elrejtő álarctól szabadul meg, ahogy megnyílnak egymás előtt. A mű érdekessége, hogy a főszereplők a XIX. századi szexológia új terminusaival definiálják magukat, valójában mégis ezek ellen dolgoznak. *Az interszexusok* fényében, melynek nagyjával Prime-Stevenson a saját elmondása szerint már kész volt az *Imre* megírásakor,⁵³ a regény a lehető legpozitívabbnak megítélhető meleg pár szerelmét és öndefinícióját írja le, az orvostudomány mainstream álláspontját is figyelembe véve, mely a homoszexualitást patológiás viselkedésformának látta.

Prime-Stevenson maga írja, hogy szexológiai könyvének megírásában az motiválta, hogy az átlagpolgárt szólítsa meg, hiszen kevés beszerezhető vagy jól érthető szép- vagy szakirodalom létezett a férfiszerelemről angol nyelven a laikusok számára.⁵⁴ Hasonló indítással ajánlja az *Imre* elbeszélője, Oswald a kéziratát a szexológus Xavier Mayne (vagyis tulajdonképpen maga Prime-Stevenson) szerkesztői gondjaiba a regény bevezetőjében, hogy megmutassa a homoszexuális férfiak számára, nincsenek egyedül és van remény a boldog együttlétre.⁵⁵ Forrásként elsősorban olyan német nyelvű művekre támaszkodott, mint Otto de Joux 1893-as *Die Enterbten des Liebesglücks* című könyve, melyről úgy gondolta, hasznos anyagként szolgál a laikus olvasók számára.⁵⁶

Nem véletlen, hogy Wilde *Dorian Gray arcképe* című jól ismert regényét például nem használja forrásként: Prime-Stevenson politikai céllal írta meg a regényt, ezt pedig Wilde megidézése nem szolgálta volna. A homoszexualitásról író szépirodalmi szerzők politikai motivációjáról Stuart Kellogg egy tanulmányában kifejti, hogy az írók a homoszexuálisok társadalmi megítélésén próbálnak segíteni. Kiemeli ennek kapcsán, hogy egy homoszexuális karakter befekéttett reprezentációja irodalmi bűn, mivel csak azt a feltételezést erősíti meg és meséli el újra, hogy a homoszexuális eredendően gyen-

⁵³ PRIME-STEVENSON (11. j.) ix.

⁵⁴ PRIME-STEVENSON (11. j.) ix–xi.

⁵⁵ PRIME-STEVENSON (52. j.) 32–33.

⁵⁶ PRIME-STEVENSON (11. j.) 110.

ge és bűnös.⁵⁷ Ahogyan a fenti összefoglaló is mutatja, Prime-Stevenson igen jól tájékozott volt a homoszexuálisokat érintő európai jogok felől; ő maga is jogot tanult, bár sosem praktizált.⁵⁸ Ennek ellenére nem jogi lépéseket várt, hanem az irodalmi diskurzus erejében bízva a társadalom általános gondolkodását kívánta megváltoztatni regényével és javítani a homoszexuálisok megítélésén, akár saját köreikben is.

Prime-Stevenson főhőse Imre személyében egy mára elfeledett szexuális kategória leírását adja: a Kertbeny által leírt szupervirilis férfit, amellyel Jäger tolmácsolásában a *Szexuális átmenetek évkönyvében* találkozhatott. Oswald szerelmi vallomásában a történelem szupervirilis homoszexuális alakjairól mesél Imrének, így legitimálva érzelmeit a másik férfi számára. Oswald visszaemlékezéseiben Imre ugyanezt a képet testesíti meg; szupervirilis karakterét például a hangja is jól mutatja:

És kérdésemre magyar hang, ennek a csábító népnek a jellegzetes, csábító hangja válaszolt; olyan hang, amely lassú és mély, mégis annyira világos, hogy a benne rejlő vibráló izgalommal rögtön a hallgatója szívéhez szól, már ha az érzékeny az emberi hang pusztá hangzására.⁵⁹

A magyar hang Oswaldban nem szexuális vágyat kelt, hanem a szívéhez szól, érzelmeket kelt benne. Hasonlóképp a zenének sincs erotikus töltete a regényben, helyette a két férfi intellektuális beszélgetésének témáját adja. Prime-Stevenson ezáltal – Wildedal ellentétben – nem a kontrollálhatatlan testiségre koncentrál, hanem a homoszexualitás lélektanára, bár *Az interszexusokban* maga is kifejtette, hogy a homoszexuálisok különösen fogékonyak a zenére. Kiváltképp a magyar zenére, hiszen szerinte nincs is a magyar népnél és a magyar zenénél „szexuálisabb”.⁶⁰ Mi több, szexológiai tanulmánya után egy tesztet közöl függelékként, melynek alapján az olvasó önmaga diagnózisát állíthatja fel, hogy homoszexuális-e. A zenei ízlés tárgykörében külön tesztkérdés, hogy az olvasó kedveli-e a magyar zenét.⁶¹

Ahogy az a korábban idézett részletből kiderül, Oswald eleinte a patológizáló orvosi elméletek mentén próbálja meg definiálni Imrét, ám ez nem vezet eredményre. A jogi diskurzus befolyásával – mint láttuk – Prime-Stevenson, így Oswald sem foglalkozik. A regény maga Kertbeny jogi lépéseket sikertelenül sürgető tipológiájával, kifejezetten egy szupervirilis férfi bemutatásával a jog árnyékát megkerülve legitimálja Oswald és Imre kapcsolatát. Ezt pedig azzal a kettős politikai szándékkal teszi, hogy egyfelől az átlagpolgár számára megfelelő szkriptet nyújtson a homoszexualitás megértésének elősegítése érdekében, másfelől megcáfolja a homoszexualitást bűnös viszonyként értelmező feltevéseket, amelyeket Wilde írásai megerősítettek.

Meggyőződésem, hogy minél többet foglalkozunk Wilde-dal, annál inkább rá kell jöjjünk, hogy a késő viktoriánus meleg mártír jelentősége lassanként leginkább egy kritikai tájékozási pont szintjére redukálódik. Bár Wilde művei sokkal ismertebbek,

⁵⁷ Stuart KELLOGG: „Introduction: The Uses of Homosexuality in Literature” *Journal of Homosexuality* 1983/3–4, 5.

⁵⁸ James J. GIFFORD: „Introduction” in PRIME-STEVENSON (52. j.) 22.

⁵⁹ Edward PRIME-STEVENSON: „Imre: Egy emlékirat (Részlet)” [ford. BOJTI Zsolt] in HETÉNYI Zsuzsa (szerk.): *6POFON: Műfordítás-antológia* (Budapest: ELTE BTK 2017) 77.

⁶⁰ PRIME-STEVENSON (11. j.) 395–396.

⁶¹ PRIME-STEVENSON (11. j.) 633.

a kor pontos megismeréséhez égető szükség van olyan kortárs szövegek vizsgálatára is, mint Prime-Stevensoné. Ahogy már a Wilde-kutatások új irányait összefoglaló 2004-es tanulmánykötetben Richard A. Kaye is szorgalmazza: a Wilde-kritikának Wilde-hoz közelebb, a kánonon kívül eső korabeli szövegekkel kell foglalkoznia, hogy mind Wilde-ról, mind a korabeli meleg férfiak történetéről új és releváns megállapításokat tudjon tenni.⁶²

⁶² Richard A. KAYE: „Gay Studies / Queer Theory and Oscar Wilde” in Frederick S. RODEN (szerk.): *Palgrave Advances in Oscar Wilde Studies* (New York: Palgrave Macmillan 2004) 219.